

ANTALYA İLİNDE 1935-1980 YILLARI ARASINDAKİ DEVREDE NÜFUS HAREKETLERİ

T. Levent Erel*

Akdeniz insanının farklı diğer bir geçim sahasına sahip olma arzusu, daha doğru ifade ile zorunluluğu, «Yayla» adı verilen iskân ünitesinin doğmasına sebep olmuştur. Yaylalar asırlar boyunca kır ekonomisine katkı sağlamış tarım alanlarıdır. Türkiye'deki köy, kasaba hatta şehirlerin bir veya birden fazla yaylası vardır ve yaylalar buraları kullananların geçimlerinin % 25-40'ını sağlamışlardır¹. Yaylaların değerlerip gözden düştükleri, buna bağlı olarak da barındıkları nüfus miktarında büyük değişmelerin olduğu, tarihi akış içinde devreler halinde görülmektedir. Bulduğumuz yüzyılda, Akdeniz Bölgesinde yine böyle bir devre yaşanmaktadır. Değişme sürecindeki hız ve olaydan etkilenen insan sayısının hacmi bakımından verilebilecek en iyi örnek Antalya Yöresidir.

I — *Fiziki Şartlar* :

Antalya İli, Akdeniz Bölgemizin batı kesiminde yer alır. İki ucu arasında 400 km'den fazla mesafe olan kıyı şeridi ile hemen geride yükselen Toros Dağları kütlesi, Antalya İlinin en karakteristik rölief özelliğidir. Kıyıya paralel uzanan Toros Dağları çoğu yerde denize kadar inerek, kıyı ovalarının oluşumunu engellemektedir. Yönlerinin değiştiği kesimlerde ise düzlüklerin teşekkül etmesine sebep olurlar. Bulunuş şekilleri, denize bakan yamaçlarda yağış mik-

* T. Levent Erel, Coğrafya Bölümü, Türkiye Coğrafyası Anabilim Dalında araştırma görevlisidir.

1. N. Tunçdilek (1964) - Türkiye'de Yaylalar ve Yaylacılık. İ. Ü. Coğrafya Enst. Derg. Cilt: 7, Sayı: 14. İstanbul. s. 15-16.

tarını arttırdığı gibi, kışın iç kısımları ıssal eden soğuk hava kütlelerinin kıyı şeridine kolayca inmesini önlemektedir. Toros Dağları, kuzeydeki iklimatik etkilerin güneye inmesine mâni olduğu kadar güneydeki iklimatik özelliklerin de kolaylıkla kuzeye varmasına olanak vermezler. Fiziki faktörlerin sağladığı avantajdan ötürü, kıyı kesiminde, fakat ancak 0-250 metre arasındaki yükseltilerde yarı-tropikal şartlar mevcuttur. Bu seviyede, birbirinden yüksek dağlar veya tepelerle ayrılmış kıyı ovaları da bulunmaktadır. Kıyı ovalarının kapladıkları alan 20.591 km² tutarındaki il yüzölçümününün % 7,5'dür (ildeki ovaların % 70'i). Buna karşılık kıyı ovaları çeşitli kültür bitkilerinin yetiştirilmesine elverişli ve yerleşmeye en uygun yerlerdir. 250-1.000 metre arasındaki yükseltilerde ise eğimli yamaçlar, akarsuların açtığı derin vadiler, yer yer de karstik depresyonlar reliefi teşkil etmektedir. Özellikle menşei yabancı kültür bitkileri, bazı lokal iklimatik şartlara sahip kısıtlı yerler dışında bu sahaya sokulamazlar. 1.000 metrenin üzerinde kalan kesim, yapısında kalkerli kayaların hakim olması nedeniyle, dolin, uvala, polye gibi, bazıları büyük olmakla beraber ekserisi dağınık ve küçük karstik çukurları kapsamaktadır. Bunların en büyükleri başlıca tarım ve yerleşme alanlarıdır. Yüzölçümleri il topraklarının % 3'ü (ovalar toplamının % 30'u) kadardır. Karstik depresyonlar, geniş sahalar kaplayan yüksek dağlarla birbirlerinden ayrılmışlardır. Bu yükseltilerinde mevcut iklim şartları ancak geleneksel tahıl türlerinin ekimine elvermektedir.

Bu genel tabloya karşılık, iklim faktörlerinden yağış ve sıcaklığın yıl içindeki dağılım düzensizliği, sözkonusu sahadaki akdeniz ikliminin en karakteristik özelliğidir. Kış mevsiminde ısı-yağış ikilisi sahil şeridinde sonsuz olanaklar sağlarken, yükseldikçe sıcaklığın düşmesinin olumsuz etkileri ağır basmaktadır. Yılın diğer yarısında ise, yüksek sıcaklık kuraklıkla birlikte kıyı ovalarında beşeri faaliyetlere sekte vururken, dağlık kesimde serin termik rejim yanısıra yaz yağışlarından da faydalanmak mümkün olmaktadır. İklimatik faktörlerdeki mevsimlik düzensizliğe akarsular da ayak uydurmuşlardır. Akarsuların pek azının yatağında yıl boyunca su bulunmakta, çoğu yaz mevsiminde kurumaktadır. Kış ve bahar aylarında şiddetli sağnak yağışlar ve kar erimeleri nedeniyle, akarsular aşağı çığırlarındaki ovalarda taşarak büyük zararlara neden olur.

lar. Karstik depresyonların tabanlarında ise, alanları mevsimlere göre değişen sığ göller veya bataklıklar bulunmaktadır.

II — İnsan Faktörü :

Birbirine benzemeyen fakat biri diğerini tamamlayan tarzdaki fiziki çevre içine insan faktörü de girince, sözkonusu yapıya uyan veya coğrafi çevreyi değiştirecek biçimde beşeri faaliyetlerin ortaya çıkacağı bir gerçektir. Kıyı ovalarında onbinlerce seyirci alan toplanma tesisleri, eski kalıntılar, bir zamanlar devamlı yerleşmenin mevcut olduğunu belgeleyen en kesin kanıtlardır. Buna karşılık aynı sahada daha sonra oluşan sıtma saçan bataklıklar, harabeler, huzursuzluğun ve bir kaçmanın sözkonusu olduğunu gözler önüne sermektedir. Başlıca neden, deprem, kuraklık v.b. fiziki faktörlerden çok, harpler, istilalar, ticaret yollarının sönmesi gibi etkenlerin, huzurlu devrelerin yanısıra huzursuzluğa neden olmasıdır².

Türkmen Boylarının Anadoluya gelmeleriyle birlikte, tenha olan dağlık sahalara iskân edilmiş, fiziki şartlara son derece uyan göçebe hayvancılık, geleneklerin verdiği ustalıkla sürdürülmüştür. Antalya'da, ziraate elverişli sahanın dar olması, yanısıra sel baskınlarına maruz kalması, bataklıklar, hayvancılık ekonomisinin daha da ağırlık kazanmasına yol açmaktadır. Klimatik faktörlerdeki mevsimlik düzensizlik ise, hayvancılığın ancak göçebe sistemle sürdürülmesine olanak vermektedir. Reliefin son derece arızalı olması ve kuvvetli eğim değerleri gibi nedenlerden, Antalya İlinde ancak kıl keçisi en az masrafla yetiştirilmekte ve en kötü gıda şartlarını değerlendirebilmektedir. Kıl keçisi sürüleri kış mevsimini, sahil şeridinin elverişli kesimlerinde geçirir. Yaz başında ise sürülerle birlikte Toroslar üzerindeki yaylalara çıkar. Mevsim değişimlerine uyum sağlamış bu tip göçlerde, yayla yerinin seçiminde su kaynakları ön planda tutulur. Kurak yaz devresinde kışlaklarda hayvanların ot ve su ihtiyaçlarının karşılanamaması, dağlardaki karstik depresyonların ve su başlarının bu amaç için seçilmesine yol açar. Hütteroth'un belirttiği göçebe hayvancılık biçimlerinin herbirini Antalya'da gör-

2 N. Tunçdilek (1978) - Türkiye'nin Kır Potansiyeli ve Sorunları. İ.Ü. Yay. No. 2364, Coğrafya Enst. Yay. No. 96, İstanbul, s. 4.

mek mümkündür³. Büyük mesafeli göçebelikte, il sınırları içindeki kışlaklarla, Seydişehir arasında ritmik salınım sözkonusudur⁴. Kısa mesafeli göçebelikte ise, yüksek dağlarla onların etekleri boyunca uzanan depresyonlar arasında mevsimlik hareketler sürmektedir. Buna karşılık elverişli düzlüklerin bulunduğu dağlık kesimlerde, sedanter ziraat hayvancılığın önüne geçmiştir. Sahil, uzun yıllar göçebe hayvancılığa kışın barınma yeri olmaktan öteye geçememiştir. Nitekim sahil şeridinde yakın senelere kadar yöresel ticari organizasyona sahne olan Antalya Şehri ve birkaç küçük iskele dışında devamlı yerleşme mevcut değildi.

XV. ve XVI. yüzyıllara ait kanunnamelerden, Antalya İlinde hayvancılık ekonomisinin ağır bastığı, ve devletçe korunduğu anlaşılmaktadır⁵. Tanzimatın ilanından sonra, 1858 tarihli «Arazi Kanunnamesi» nde mera, yaylak ve kışlaklar kamu malları sayılıp, ancak faydalanan ahalinin rızası ile ziraat yapılabilir sahalar olarak tanımlanmıştır⁶. Bu kamu mallarının bir kısmı 20. yüzyılda çıkarılan kanunlarla dağıtılmıştır. Başlıca neden, ziraatın göçebe hayvancılık zararına giderek gelişmesidir.

Kır insanının çok eskiden beri yayla ve kışlakta ziraat sahasına sahip olmak arzusu, «Çifte Köyler veya İkili Köyler» gibi enteresan bir mülkiyet sisteminin doğmasına yol açmıştır. Göçebeliliğin hakim olduğu dönemde yayla ve kışlaklar genel olarak buraları kullanan aşiretlerin adları ile anılırdı. Arazinin büyük kısmı hayvanların ot ihtiyacını karşılarken, yer yer de ziraat alanlarına küçük parseller halinde rastlanırdı. Ziraatın giderek yaygınlaşması yarı-göçebeliliğe geçilmesine neden olmuş ve bu devrede köy-altı yerleşim üniteleri oldukça gelişmiştir. Bu dönemde de yayla ve kışlak yine aşiretin ismi ile anılmakta, fakat ismin önüne «yayla» ve «sahil» eklenmiştir

3 B. Tolun (1960) - Güneydoğu Toroslarda Göçebelik (Dr. Wolf-Dieter Hütteroth'a göre). Türk Coğrafya Derg. Yıl : XVI, Sayı : 20. İstanbul. s. 136-137.

4 X de Planhol (1958) - De la Plaine Pamphylienne Aux Lacs Pisidiens. Nomadisme et vie Paysanne. Paris. s. 198.

5 Ö.L. Barkan (1945) - XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mâli Esasları. Cilt : 1. İ.Ü. Edeb. Fak. Yay. No. 256. İstanbul. s. 46.

6 H. Cin (1980) - Kır Yerleşmelerinde Mülkiyet. Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar. İ.Ü. Edeb. Fak. Coğrafya Enst. İstanbul. s. 107.

(Sahilkılcılı, Yaylaklıçlı gibi). Yayla ve sahil terimi, yerleşmenin hangi yükselti kademesinde yer aldığı açıklamaya yaramaktadır. 19. yüzyılın sonlarında itibaren yarı-göçebeliliğin giderek zayıflaması sonucunda, çift köyler zamanla ayrı birer yerleşim merkezi haline gelmişlerdir. Zamanımızda ikili köylerden çoğu, bir kısmı yine aynı adla anılan, diğeri kısmı ise isim değişmesine uğramış ayrı mahalle veya muhtarlıklar halinde Antalya Yöresinin karakteristik beşeri coğrafya özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

III — Nüfus :

Antalya İlinde, 1935-1980 yılları arasındaki devredeki nüfus dağılımında büyük farklılıklar görülmektedir. Bunu, yükselti basamaklarını göz önüne alarak ortaya koymak, konuya daha da açıklık getirecektir. Yapılan iki haritada dağılımı en iyi yansıtan noktalama metodu uygulanmış ve nüfusu 3.000'den fazla olan yerleşmeler oranlı ölçekli dairelerle gösterilmiştir. Kır ve şehir nüfuslarının hesaplanmasında ise, ayırım sınırı olarak öne sürülen değerler içinden 5.000 kriteri, Antalya'ya en uygun olduğu için seçilmiştir^{7, 8}. Antalya İlinde 1935 yılındaki nüfus dağılımında, belirli kümelenmelere karşılık büyük boşluklar da görülmektedir (Bak: Harita 1a). 1935 yılında 242.609 olan il toplam nüfusunun % 44,1'i (106.996), 0-250 metreler arasında kalan sahada bulunmaktadır. Antalya (22.993) ve Alanya (5.112), 1935 yılı şehir nüfusunu teşkil etmeleri yanısıra, ticari fonksiyonları dolayısıyla da civarlarında toplanmalara sebep olurlar. Buna karşılık kıyı şeridinde, henüz iskân edilmemiş sahalar oldukça fazladır. 250-1.000 metreler arasında, il nüfusunun % 29,5 (71.598) vardır. 1.000 metrenin üzerinde kalan sahada ise toplam nüfusun % 26,4'ü (64.015) bulunmaktadır. 250 metrenin üzerinde yer alan kesimde mevcut nüfusun hemen tamamı, buradaki irili ufaklı karstik depresyonlarla vadilerin içine serpilmiş haldedir. Dolayısı ile Toros Dağlarının arızalı kesimleri en büyük boşluklara tekabül etmektedir. Netice olarak Antalyada 1935 yılında ekonomiye yön ve-

7 B. Darkot (1967) - Şehir Ayırımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriterleri. İ.Ü. Coğrafya Enst. Derg. Cilt : 8, Sayı : 16. İstanbul. s. 3-8.

8 N. Tunçdilek-E. Tümertekin (1959) - Türkiye Nüfusu, «The Population of Turkey», İ.Ü. Yay. No. 802. Coğrafya Enst. Yay. No. 25. İstanbul. s. 4.

ren şehirlerden çok kırlardır (Kır nüfusu: 214.504 % 88,4. şehir nüfusu: 28.105 % 11,6). Yine toplam nüfusun % 55,9'na sahip olan yaylaların önemli geçim sahaları olduğu ortaya çıkmaktadır.

1935-1960 seneleri arasındaki devrede Antalya, nüfus artışı, yoğunluğu ve şehirleşme bakımından, Türkiye ortalamasının gerisinde, تنها bir vilayet durumundaydı⁹. 1960 yılına kadar toplam nüfusun daima yarısı veya daha fazlası, 250 metrenin üzerindeki sahada bulunmaktadır. Yine 1960 yılına kadar şehirlerde yaşayan insan sayısının ortalama % 12,6 değerinde olması, yaylaya dayalı kır ekonomisinin hakim olduğunu göstermektedir. 1960 yılı ise, artık toplam nüfusun yarısından fazlasını 0-250 metreler arasındaki kıyı şeridinde barındırması ve % 17,5 şehir nüfus oranıyla dikkati çekmektedir (Şekil 1). Halbuki 1950 yıllarından sonra, Türkiye'de şehirleşmeye bağlı olarak gelişen iç göçler, Antalya'nın kıyı ovalarının nüfuslanmasında rol oynamaz. Çünkü bu devrede diğer illerden önemli miktarda göç almadığı gibi, çekim alanlarına doğru kaydedeğer bir nüfus da kaybetmemiştir¹⁰ ve¹¹. 1935 ve 1960 sayımları karşılaştırılınca yaylalar kesiminde 52 köy ve 2 ilçe merkezinin nüfuslarında düşme görülmesine karşılık, azalma sahil şeridinde sadece 8 köyde mevcuttur. Bu değerler Antalya'da 1960 yılında, yaylalardan sahile doğru ve kırdan kıra temayülde bir nüfus akımının başladığını ortaya çıkarmaktadır.

1960-1980 yılları arasında Antalya İlinde nüfus artışındaki en büyük payı kıyı kesiminin aldığı görülmektedir (Şekil 2). Her iki yıldaki sayımın karşılaştırılması sonucu, nüfusu azalan köy sayısı 148 dir. Bunlardan 137'si 250 metrenin üzerindeki sahada, sadece 11 tanesi ise bu seviyenin altında bulunmaktadır. Bazı devrelerde yayladaki ilçe merkezlerinin nüfuslarında duraklamalar hatta azalmalar olmasına karşılık, şehir nüfusu oranındaki artış genelde hızlanmaktadır. Şehir nüfusu 1960'da % 17,5 1965 yılında % 23,0 1970'de % 30,2 ve 1975 yılında % 34,0'lık paya sahipken, bu oran 1980 senesinde % 38,0 değerine ulaşmıştır. Yine 1960-1980 yılları arasındaki

9 N. Tunçdilek-E. Tümertekin (1959) - a.g.e., s. 13, 21 ve 30.

10 E. Tümertekin (1977 - Türkiye'de İç Göçler Üzerine. İ.Ü. Coğrafya Enst. Derg. Sayı : 22. İstanbul. s. 31 ve 32.

11 E. Tümertekin (1968) - Türkiye'de İç Göçler (Internal Migrations in Turkey). İ.Ü. Yay. No. 1371. Coğrafya Enst. Yay. No. 54. İstanbul. s. 23-33.

devrede Antalya Şehrinin sanayi merkezi karakteri kazanmasına karşılık, diğer şehirlerde hala zirai fonksiyonlar ağır basmaktadır¹². Bu bakımdan diğer şehirlere ziraat kasabaları demek daha doğrudur. Memleketimizde kırdan şehirlere doğru olan iç göçlerin bütün şiddeti ile sürdüğü göz önüne alınırsa, Antalya İli, üfus çekmemesi ve çekim merkezlerine kayda değer nüfus yollamaması gibi özellikleri ile bu hususun dışında kalmaktadır.

SONUÇ :

a) 20. yüzyılın başlarından itibaren göçebe hayvancılık sistemi gerilemektedir. Mera sahalarının tarla haline dönüştürülerek karma ekonomiye geçilmesi bunun başlıca nedenidir.

b) İkinci Dünya Savaşından sonraki yıllarda nüfus artış temposunun hızlanması, yaylaların barındırdıkları nüfusu giderek besleyemez hale gelmelerine sebep olmuştur. Arızali ve geçim olanaklarının kısıtlı olduğu bu sahalarla kıyı kesimi arasında mevcut mevsimlik iş göçü daha da yoğunlaşmıştır¹³.

c) Antalya İlinde, kıyı ovalarını yaşanılabilir ve ziraat hayatının bütün yıl boyunca devamını sağlayacak tesislerin yapımı, devamlı ulaşım şebekesinin kurulması, 1960 yıllarından sonra modern olarak gerçekleştirilmiştir. 1960 yılından sonra yapılan bu yatırımlar kıyı ovalarını yaylalara oranla daha avantajlı ve cezbedici merkezler durumuna getirmiştir. Türkiye'de büyük sulama tesislerinin yapımına, taşkından korunma projelerinin ve sıtma mücadelesinin gerçekleştirilmesine 1937 yılından itibaren başlanılmıştır. 1950 yılından sonra ise modern ulaşım şebekesinin kurulmasına geçilir. Bu çalışmalarda Akdeniz Bölgemizde ilk olarak Adana Yöresi ele alındığından, bu saha 1950 yılından itibaren çevre illerden göç almasıyla, diğer çekim merkezleri arasında dikkati çekmektedir. Antalya'da

12 E. Tümertekin (1973) - Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar «Urbanization and Urban Functions in Turkey». İ.Ü. Yay. No. 1340. Coğrafya Enst. Yay. No. 72. İstanbul. s. 72.

13 N. Tunçdilek (1977) - Türkiye'nin Dağlık ve Ormanlık Bölgelerinin Ekonomik Problemleri. İ.Ü. Coğrafya Enst. Derg. Sayı : 22. İstanbul. s. 48.

ise sözkonusu yatırımların daha sonra başlatılması, kıyı ovalarının beşeri faaliyetler bakımından cazip hale gelmesini geciktirmiştir¹⁴.

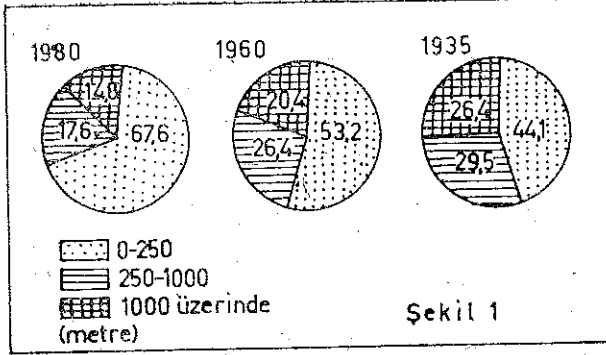
d) Antalya'da kıyı ovalarında yaratılan yeni olanaklardan ilk yararlananlar ikili köylerdir. Çifte köyün sahil kesiminde yer alan parçasında önceleri sadece ihtiyacı karşılamak için yetiştirilen ürünlerden bazılarının (sebze ve meyve) ticari değer kazanıp fazla gelir sağlaması, giderek yaylaya eskisi oranda önem verilmemesine yol açmıştır. Eldeki mevcut hayvanlar hatta yayladaki arazi satılarak, entansif ziraat sahalarının kıyı ovalarında düzenlenmesine başlanılmıştır. Bu husus ikili köyün kıyı kesiminde yer alan parçasının giderek nüfuslanması ve gelişmesini sonuçlandırmıştır. Şüphesiz bu avantaj, yörede yaygın olan ikili mülkiyet sisteminden kaynaklanmakta ve çifte köylere büyük fayda sağlamaktadır.

e) Daha sonra entansif tarımda tecrübe sahibi ziraat işçilerinin ve onların arkasındanda geçim sıkıntısı içindeki kalabalık yayla köylerinden göçler birbirini izlemiştir.

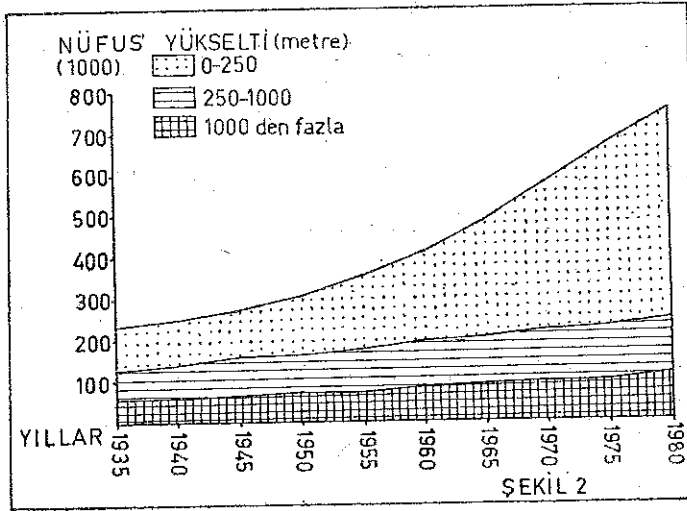
1935-1980 yılları arasında Antalya Yöresinde, yayladan kıyı kesimine doğru büyük orandaki nüfus akışı, genel olarak kırlarla yine kırlar arasındadır (Bak. Harita 1b). Son senelerde artık şehirlerde nüfus çekmede ağırlık kazanmaya başlamışlardır. 1935-1980 yılları arasındaki devrede memleketimizde, iller arasında giderek yoğunluk kazanan iç göçlerden Antalya'nın etkilenmediği ortadadır. Fakat Antalya İlinin ilerki yıllarda, Akdeniz Bölgesinin başta gelen nüfus çekim merkezi olacağını şimdiden tahmin etmek rahatlıkla mümkündür. Nüfus kaybedeceği konusunda ise en ufak bir ihtimal mevcut değildir. Nitekim 1935 senesine oranla 1980 yılında, Antalya Yöresinde artık iki farklı yaşam tarzı bulunmaktadır. Biri, doğaya ayak uydurmuş, onun verebildikleriyle yetinen, yılın yarısında gelebilecek tehlikeler yüzünden kıyıda kaçan, içine kapanık; diğeri çevreyi istediğince değiştirebilip, istediği amaçta dönük kullanabilen, kalıcı, yenilikler peşinde koşan akdeniz insanı.

14 E. Tümertekin (1960) - Türkiye Sanayinde İşçi ve Muharrik Kuvvet. İ.Ü. Coğrafya Enst. Derg. Cilt : 6, Sayı : 11. İstanbul. s. 104.

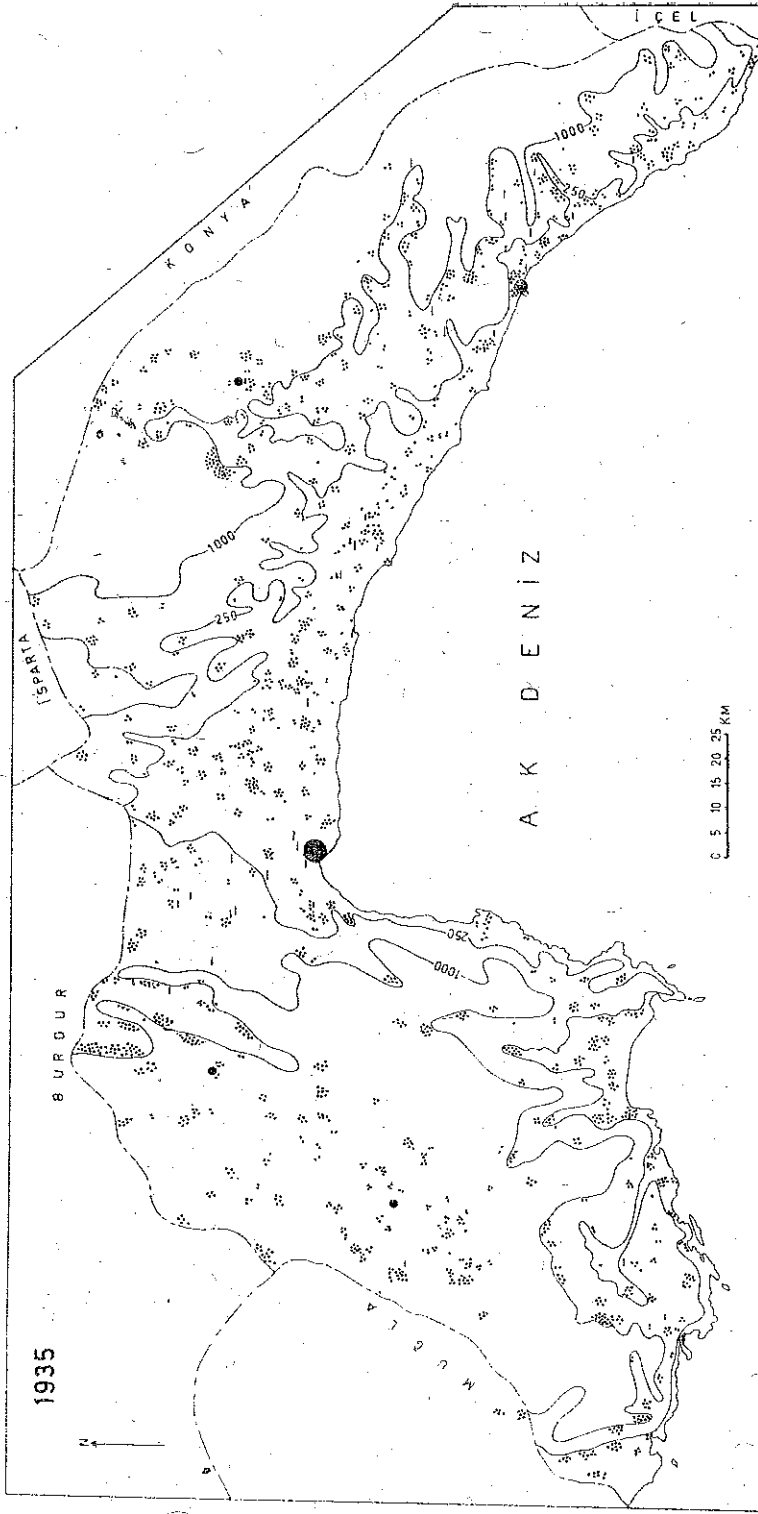

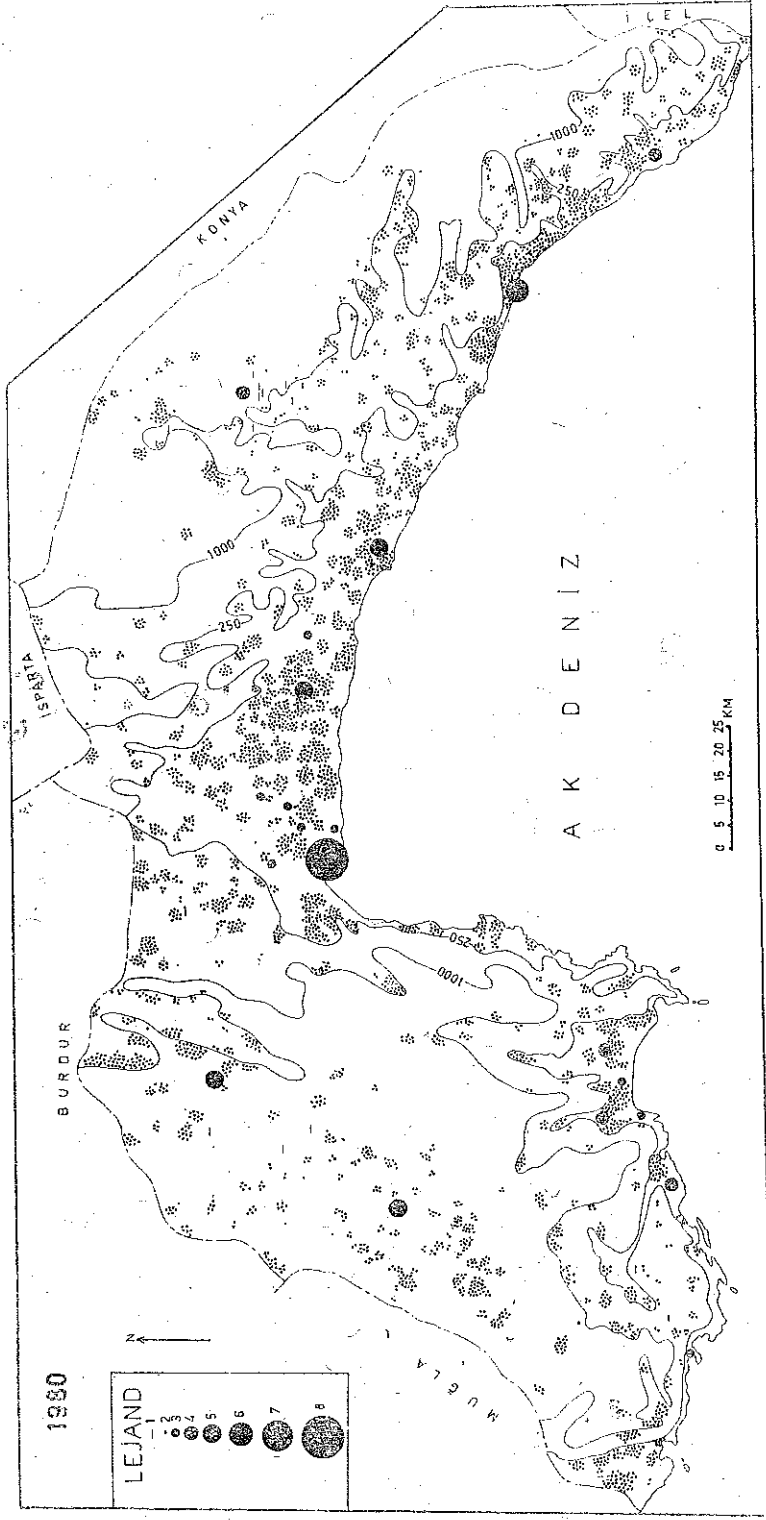
Şekil — 1 1935, 1960 ve 1980 Yılları Sayımlarında Nüfusun Yükselti Kademelerindeki Payı.

Şekil — 2 1935-1980 Yılları Arasındaki Devrede Nüfusun Yükselti Kademelerine Göre Dağılımı.

Harita 1a : Antalya İlinde 1935 yılında nüfusun yükselti kademelerine göre dağılışı.

Harita 1b : Antalya İlinde 1980 yılında nüfusun yükselti kademelerine göre dağılışı.

(1) Nüfusu 100'den az. 2) 100 nüfus. 3) 3.000-5.000 arasında. 4) 5.000-10.000 arasında. 5) 10.000-20.000 arasında. 6) 20.000-50.000 arasında. 7) 50.000-100.000 arasında. 8) 150.000'den fazla nüfuslu yerleşmeleri gösterir.